CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT LİSANS TAMAMLAMA PROGRAMI

(İLİTAM)

İSLAM AHLAK FELSEFESİ DERSİ

V. ÜNİTE

(İSLAM AHLAK FELSEFESİNDE RUH VE RUHDAN DOĞAN ERDEMLER)

DERSİN SORUMLUSU
Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZALP
Cumhuriyet Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi
İslam Felsefesi Öğretim Üyesi

ÜNİTİDE ELE ALINACAK KONULAR

I. Ruh/nefsin mahiyeti
II. Ruh/nefsin güçleri ve bunlara bağlı faziletler ve reziletler

ÜNİTEKAZANIMLARI

Bu üniteyi tamamladığınızda;

- Ruhun ne olduğu
- Ruh ve beden ilişkisini
- Ruhun yetilerini
- Ruha bağlı faziletler ve reziletleri öğrenmiş olacaksınız.

İSLAM AHLAK FELSEFESİNDE RUHUN/NEFSİN GÜÇLERİ VE BUNLARDAN DOĞAN ERDEMLER

I. RUHUN/NEFSİN MAHİYETİ

"***Nefse ve onu düzenleyene, sonra ona fücur ve takvayı ilham edene yemin olsun ki, nefsini temizleyen kurtulmuştur; onu kirleten ise ziyan etmiştir.***" (91/Şems: 7 – 10).

"***Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, hemen onun için secdeye kapanın!"*** (15/Hicr: 29).

a. Giriş

"*Mebhas 'Ani'l-Kuvâ'n-Nefsâniyye*" adlı makalesinde İbn Sina ruh hakkında bilgi elde etmenin güçlüğüne işaret ettikten sonra bir şeyi tanımanın en kolay yolunun onun tanımına ulaşmak olduğunu işaret ederek uzunca bir akıl yürütmede bulunur. İlk olarak ruhun/nefsin tanınmasının önemine vurgu yaparak şöyle demektedir: "Birçok filozof ve veliden aktarıldığına göre onların hepsi şu görüşte hemfikirdirler: '*Nefsini bilen Rabbini de bilir*'… Gördüm ki yüce Allah'ın Kitabı dalâlette olanlardan Allah'ın rahmetinden uzak kalanları zikrederken Aziz ve Celil olan Allah'ın şu sözünün işaret ettiği gerçeklik de bu görüşü desteklemektedir: '*Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da onlara nefislerini (kendilerini) unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkan kimselerdir.*' (59/Haşr: 19). Bu ayetten, nefsin unutulmasının O'nun unutulmasına bağlı olduğu anlamı çıkmaz mı? Bu ayet, ikisinin birlikte düşünülmesi gerektiğine dikkat çekerek O'nu hatırlamanın nefsi hatırlamakla mümkün olduğuna ve O'nu bilmenin de nefsi bilmekle mümkün olacağına işaret etmez mi?" (İbn Sina, H. 1325: 16).

Şu halde insanın nefsi hakkında bilgi edinmesi onun kulluk vazifesini yerine getirebilmesi ve Rabbi'ni tanıyabilmesi açısından da son derece önemli olmaktadır.

b. Ruh/Nefs Madde Değildir

Ruh/nefs konusunu ele alan eski düşünürlerden bir kısmı onun cismani bir varlık olduğunu savunmuşlardır ki, İslam filozofları ilk olarak bu görüşe itiraz etmişlerdir. Buna göre her tabii cisim madde ve suretin birleşmesinden meydana gelir ve bunların her ikisinin

birbirine zıt üç özelliğinden söz edilebilir. Öncelikle heyulâ adı da verilen maddenin özellikleri şunlardır:

- Madde bizzat tabii cisimdeki edilgenliğin kaynağıdır. Maddede etkin olma özelliği yoktur. Örneğin bir kılıç ya da bıçak maddesinin demir olması sebebiyle değil, suretinin keskin olması sebebiyle kesicidir. Ona şekil verilebilir olması da keskinliği sebebiyle değil, demirinin buna elverişli olmasından yani edilgen olmasındandır.
- Aynı şekilde cisimleri farklı kılan da onun maddesi değildir. Çünkü toprak sudan, her ikisinin maddelerinin farklı olması nedeniyle değil, suretlerinin farklı olması nedeniyle farklıdır.
- Madde tabii cisimlerin her birine özgü mahiyetini de bilfiil veremez, ancak bilkuvve verebilir. Nitekim insanın bedenini oluşturan elementler ona insanlığını bilfiil veremez. Fakat bilkuvve verebilirler. Burada insanlık insanın mahiyetini oluşturur. (İbn Sina, H. 1325: 25).

Tabii cisimleri oluşturan iki unsurdan ikincisi olan suretin özellikleri ise şunlardır:

- Cisim eylemlerini sureti sayesinde gerçekleştirir. Yukarıdaki kılıç ve bıçak örneğinde olduğu gibi ki onların kesici olmasının sebebi, demire verilen suretin keskinlik olmasıdır.
- Cisimler birbirinden yine sureti sayesinde ayırt edilirler. Suret aynı zamanda onların cinslerini gösterir. Toprak ve suyun suretleri sebebiyle birbirinden ayırt edilmesi gibi.
- Cisimlere bilfiil mahiyet veren suretleridir. Maddeleri değildir. (İbn Sina, H. 1325: 25).

c. *Ruh/Nefs Cisim De Değildir*

Bu özellikler dikkate alındığında ruhun/nefsin cisim olmadığı, cismin bir parçası da olmadığı, hiçbir değişikliğe uğramadığı, bütün varlıkları eşit olarak idrak ettiği, eksiklik, yorgunluk ve zayıflık göstermediği görülür. (İbn Miskeveyh, 1983: 13).

Ruh/nefs cisim değildir. Çünkü cisim sahip olduğu suretini kaybetmeden aynı cinsten başka bir suret alamaz. Örneğin üçgen olan bir cisim dörtgen olabilmek için üçgen olmaktan çıkması ve üçgen suretini tamamen terk etmesi gerekir. Üçgenin kendisinde izi bile kalsa dörtgen suretini tam olarak alamaz. Muma basılacak bir mühür de aynı şekildedir. Birinci basılan suret yok olmadan ikinci bir sureti muma basmak mümkün değildir. Zira bu cisimlerin değişmez bir özelliğidir. Oysa ruhumuz/nefsimiz duyularla algıladığımız yahut aklımızla düşündüğümüz varlıkların hepsinin suretlerini tüm farklılıklarıyla birlikte tam olarak kabul etmektedir. Ruhumuz bir sureti alırken diğer suret yok olmadığı gibi izi de aynen kalır. Yani bir suretin üzerine diğer sureti ve bir suretin izi üzerine diğer birinin izini alabilir. Ayrıca ne kadar suret alırsa alsın ruhumuz/nefsimiz hiçbir zaman zayıflamaz, gücünü kaybetmez ve varlıkların suretlerini kabul etmeye devam eder. Hatta aldığı her bir suretle kendisine gelen suretleri alma gücü artar. Oysa bu özellikler cisimde bulunmaz. İnsanın eğitildikçe ve eğitim ve bilimi arttıkça anlayışının da artması bundandır. Bu anlatılanlar göstermektedir ki ruh/nefs cisim değildir. (İbn Miskeveyh, 1983: 14).

İnsan ruhu/nefsi araz da değildir. Çünkü araz başka bir arazın taşıyıcısı olamaz. Araz cevherin taşıdığı şeydir. Yani araz kendisi bir konuda bulunur. Dolayısıyla konu olması söz konusu değildir. Kendi başına varolamaz. Kendi başına bağımsız bir varlık olarak bulunamaz. Ancak cevherle birlikte ve cevherde bulunabilir. Bu durumda ruh/nefs konuda bulunmaz. (İbn Miskeveyh, 1983: 14).

Sonuç olarak ruh/nefs ne cisim, ne cismin bir parçası ne de arazdır. Öte yandan cismi cisim yapan uzunluk, genişlik ve derinlik ruhun vehim gücünde ortaya çıksa da bununla ruh/nefs uzun, geniş veya derin olmaz. Bunlar ruhta/nefiste anlam olarak bulunurlar. Bu nedenle sonsuza kadar vehim gücünde uzunluk, genişlik ve derinlik anlam olarak artar ama ruh/nefs bununla daha uzun, daha geniş veya daha derin olmaz. Ruh/nefs nitelikleri de anlam olarak alır ve bu nedenle aldığı niteliğe bürünmez. Örneğin renkler, tatlar ve kokular ruhta/nefiste anlam olarak bulunurlar. (İbn Miskeveyh, 1983: 14).

Ruhumuz/nefsimiz akledilirleri kabul ettiğinde, her kabul edişinde bu gücü artar ve sonsuza kadar böyle devam eder. Bu özellik de cisimde bulunmaz. Cismin (bedenin) güçleri bilgiyi duyular aracılığıyla elde edebilir ve cisim yalnızca onlara yönelir. Onlarla birlikte bulunmayı ve onlarla iç içe olmayı arzular. Çünkü duyularla ulaşılan şeyler cismin yetkinleşmesini sağlar. Zira cismin maddesi ve varlık sebebi bunlardır. Örneğin insan

kendisine haz veren şeylere özlem duyar. Cismi onlarla tamam olur ve kemale erer. Ruh/nefs ise duyulardan ve duyusal şeylerden olabildiğince uzak kalmaya çalışır. Onun kemali bunlardan uzak kalmaktadır. Şu halde cismin tabiatıyla ruhun/nefsin tabiatı birbirinden farklıdır. Ruh/nefs en şerefli bir cevherdir ve cisimler âlemindeki varlıkların hepsinden daha üstün bir varlığa sahiptir. (İbn Miskeveyh, 1983: 14).

İnsanın sahip olduğu duyular bilgi aracı olsalar da bize doğru bilgiyi vermede yetersizdirler. Nitekim onların yanıldığı bilinmektedir. Onun doğru veya yanlış olduğunu ruh/nefs bilebilir. Bu bilgisini de duyulardan değil, kendi özü ve cevherinden alır. Ayrıca o kendi özünü de yine kendisi kavrama yeteneğine sahiptir. Dolayısıyla burada akıl, akleden ve akledilen aynı olmaktadır. (İbn Miskeveyh, 1983: 14).

d. Canlılarda Bulunan Ruh/Nefs Onlar İçin Yetkinliktir

Canlı cisimlerin de tabii birleşik bir cisim olduğu görülür ve bunları cansız olanlardan ayıran özellik onların sahip oldukları bedenleri değil, ruhlarıdır/nefisleridir. Canlı cisimlere canlılığını ve etkinliğini veren de odur. Bu durumda, canlılarda bulunan ruh/nefs onların sureti ve yetkinlikleri olmaktadır. Çünkü suretin özellikleri ona sahip olan cismin yetkinleşmesini sağlamaktadır. Nesnelerin varlıkları ancak suretle tamamlanmaktadır. Şu halde ruh/nefs bir yetkinliktir. (İbn Sina, H. 1325: 25).

Yetkinlikler de ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi etki ve eylemlerin ilkesi olan yetkinlik, ikincisi ise bizzat etki ve eylemlerin kendileri olan yetkinliktir. Birisi birinci yetkinlik iken diğeri ikinci yetkinliktir. Birinci yetkinlik ilkedir, ikinci yetkinlik ise eylem ve etkidir. Buna göre ruh/nefs birinci yetkinlik olmaktadır. Çünkü ruh/nefs, ilkeden çıkan bir eylem veya etkinlik değil, bizzat ilkenin kendisidir. (İbn Sina, H. 1325: 26).

Yetkinlikler başka bir bakımdan da ikiye ayrılabilir. Buna göre birincisi, cisimlerde bulunan yetkinlikler iken, ikincisi cisimsel olmayan ruhani cevherlere ait yetkinliklerdir. Burada söz konusu edilen ruh/nefs cisimde bulunan yetkinliktir.

Cisimler de tabii cisim ve yapay cisim olmak üzere ikiye ayrılır. Ruh/nefs ise yapay cismin yetkinliği değil, sadece tabii cismin birinci yetkinliğidir. Tabii cisimleri de ikiye ayırmak mümkündür. Eylemlerini bir organ aracılığıyla gerçekleştirenler ve eylemlerini bir organ aracılığıyla gerçekleştirmeyenler. Bu ikincilere basit kuvvelerin kendilerinde baskın olarak bulunduğu basit cisimleri örnek verebiliriz. Suyun yaş ve soğuk olması nedeniyle

ıslatması ve soğutması, ateşin kuru ve sıcak olması nedeniyle kurutması ve yakması böyledir. Buraya kadar anlatılanlardan hareketle İbn sina ruhu/nefsi şu şekilde tarif etmektedir: "*Nefs, eylemlerini bir organla gerçekleştiren tabii cismin ilk yetkinliğidir. Başka bir ifadeyle, bilkuvve hayat sahibi olan tabii cismin ilk yetkinliğidir*". (İbn Sina, H. 1325: 26).

İbn Rüşd ise ruhun/nefsin iki tür eyleminden söz etmektedir. Bunlardan birincisi yalnızca ruha/nefse özgüdür ve ruhun/nefsin bunları gerçekleştirmek için bedene ihtiyacı yoktur. Akılla tasavvur ruhun/nefsin bu tür eylemlerindendir. İkincisi ise, ruhun/nefsin ancak beden aracılığıyla gerçekleştirebildiği duyu, öfke, arzu gibi eylemleridir. (İbn Rüşd, 1994: 2).

e. Ruhun/Nefsin Üstünlüğü

Ruhun/nefsin kendisine özgü eylemleri gerçekleştirme arzusu duyarak cisme ve bedene ait olan eylemlerden kaçınmaya çalışması onun üstünlüğünü teşkil eder. İnsan da kendi ruhunun/nefs bu faziletine uygun davrandığı sürece faziletli ve üstün olur. Faziletin yüksekliği kişinin göstereceği çaba ile doğru orantılıdır. İnsanı bedensel arzular, duyular ve bunlara bağlı şeyler faziletten uzaklaştırabilir. İnsan kötü olan şeylerin kötülüğünü bildikten sonra onları yapmaz ve onlardan kaçınır. Fakat kötü olan şeylerin iyi olduğunu düşünmesi ona sarılmasına ve alışmasına yol açar. (İbn Miskeveyh, 1983: 15).

İnsanların çoğunun meylettiği ve bedenlerin arzuladığı yiyecek, içecek ve cinsel arzular gibi kötü huylar hayvanlarda da bulunmaktadır. Bu hayvanlar arzularını gidermek için her türlü imkâna da sahiptirler. Bu imkânlara daha fazla sahip olmalarına rağmen hayvanlar insandan üstün değildirler. İnsanlara yiyecek içecek gibi bedeni arzularının ihtiyaç fazlası teklif edildiğinde, zira faziletlerin ve iyi şeylerin artırılması istenir, insan bunlardan tiksinir ve onları geri çevirir. Yetinmek mümkün iken yetinmeyerek fazlasını isteyen insanın bu davranışı iyi karşılanmaz, kötü bir davranış olarak görülür. (İbn Miskeveyh, 1983: 18 – 19).

Kısaca belirtmek gerekirse insanın insan olması bakımından kendisine özgü, onu kemale ve yetkinliğe eriştirecek olan eylemleri, düşünme ve ayırt edebilme gücüne bağlı iradi eylemleridir. (İbn Miskeveyh, 1983: 19).

II. RUHUN/NEFSİN GÜÇLERİ VE BUNLARA BAĞLI FAZİLETLER

a. *Ruhun/Nefsin İki Temel Gücü (Kuvvesi) Vardır: Hareket Ettirme Ve İdrak*

İbn Sina ruhun/nefsin kendisine özel olan iki temel gücünün (kuvvesinin) bulunduğunu söyler. Bunlardan birincisi hareket ettirme gücü, ikincisi ise idrak gücüdür. Nitekim her hareket eden cismin bir hareket ettireni vardır. Hafif olanın yukarı doğru çıkması ve ağır olanın aşağı doğru inmesi gibi tabii hareketlere ilave hareketler yapabilen hareketli cisimlerin bu ilave hareketlerinin de sebepleri vardır ki bu sebepler ruhlardır veya ruhi kuvvelerdir. İdrakte bulunabilen cisimler de bu idraki ancak kendilerinin sahip oldukları bir gücün bunu sağlaması nedeniyle gerçekleştirebildikleri görülür. (İbn Sina, H. 1325: 20).

Öte yandan bütün cisimler cisim olmak bakımından müşterek oldukları halde hareket etmek bakımından birbirlerinden ayrılırlar ki bunun böyle olduğu hususunda insan aklı hiçbir kuşku duymaz. Ayrıca durağanlık halinin bizzat varolduğu da söylenemez; durağanlık yalnızca hareketsizliktir, hareketin olmayışıdır. Fakat hareket de yalnızca dairesel harekettir. Zira düz hareket kesik kesiktir. Bir duraktan ötekine geçer durur. Aynı şekilde cisimlerin cisim oldukları için hareket ettikleri söylenemez. Bir cismin cisim olması hareket etmesi için yeterli değildir. Onların cisimliklerine eklenmiş olan ve tıpkı bir müessirden eserin çıkması gibi hareketin kendisinden çıktığı sebeplerden dolayı hareket ederler. (İbn Sina, H. 1325: 20 – 21).

Dört unsurun (*toprak, su, hava, ateş*) birleşmesinden oluşan ve zorlama olmaksızın hareket eden cisimlerin iki çeşit hareketi vardır. Bunlardan birincisi tabii harekettir. Cismi oluşturan dört unsurdan birinin gücü diğerlerinden fazla olduğu ve diğerlerini kapladığında, cisim bu unsurun tabiatına göre ve bulunması gereken yere doğru hareket eder. Örneğin insanın cisminde ağır olan su unsurunun baskın olması nedeniyle aşağı doğru hareket etmesi böyledir. Bu türlü hareketler tek yönde ve tek çeşit olurlar.

İkinci çeşit hareket ise iradi harekettir. Bu, unsurunun gerektirdiğinden farklı hareket eden cisimlerin hareketidir. Bu hareket buluşma veya uzaklaşma halinde gerçekleşebilir. Mesela insanın kendi bedenini tabii olarak bulunması gereken yere doğru (yere) hareket ettirmesi buluşma haline örnek iken, cismi ağır olan kuşun havada yukarı doğru kendisini hareket ettirmesi de uzaklaşma haline örnektir. Burada cismin tabiatının gerektirdiği ile o

cisme sahip olan ruh sahibi varlığın iradesinin buluşması ya da uzaklaşması söz konusudur. (İbn Sina, H. 1325: 21).

Görüldüğü gibi burada her iki hareketin iki ayrı illeti bulunmaktadır. Birinci hareketin illeti tabiat, ikinci hareketin illeti ise ruhtur/nefistir. İdrakin de bazı cisimlerde bulunduğu diğer bazılarında bulunmadığı açıkça görülmektedir. (İbn Sina, H. 1325: 21).

b. *Ruhun/Nefsin Güçlerinin Bölümleri*

Bir kısım varlıkların ortak özelliklerinin yanı sıra farklı özellikler de taşıdıkları görülür. Onların ortak yanlarıyla farklı olan yanları da birbirinden başkadır. Nitekim nefis sahibi olan birleşik cisimler hareket ettirme ve idrak özellikleri bakımından hem farklı hem de ortak özelliklere sahiptirler. Hareket ettirme özellikleri düşünüldüğünde, tüm nefis sahibi birleşik cisimlerin niceliksel bir hareket olan büyüme hareketini müştereken gerçekleştirdikleri görülür. Oysa bu cisimlerden bir kısmı iradi ve organa bağlı hareketi yaparken diğer kısmı bu hareketi yapamaz. Çünkü bu bakımından farklı özelliklere sahiptirler. Nitekim bitkilerde durum böyledir ve iradi hareket yapamazlar. (İbn Sina, H. 1325: 24).

Hayvan nefsine sahip olan cisimler bir çeşit duyusal idrake sahip olmak bakımından müşterektirler. Fakat bunlardan bir kısmının akli idrake sahip olması diğer bir kısmının buna sahip olmaması bakımından onlar da farklılık göstermektedirler. At ve merkep akli idrake sahip değildir. (İbn Sina, H. 1325: 24)

Hareket ettirme gücü idrak gücünden daha geneldir, zira bitkilerde de bulunur. Hayvan ve bitkide ortak olan güçler bütün bitki ve hayvanlarla ilişkili olduğundan, yalnızca hayvanda bulunan hareket ettirme ve idrak güçlerinden daha geneldir. Bunlardan hem bitki hem hayvanlarda bulunan ile yalnızca hayvanlarda bulunanlar ise nutuk gücünden daha geneldirler. Kısaca ruhun/nefsin güçlerinin üç olduğu söylenebilir. Bunlar: Bitkisel güç, hayvansal güç ve nutuk gücüdür. (İbn Sina, H. 1325: 24).

Nefsin hareket ettirici gücü kendi içerisinde ikiye ayrılır: Birincisi harekete yönelmeyi sağlayan (*bâise*) güç ki buna güdüleyici güç de denilebilir; ikincisi hareketi sağlayan (*fâile*) güçtür. Güdüleyici güç, iradeyi eyleme dönüştürmede yetersiz ve zayıf kalan yalnızca eğilim düzeyindeki güç (*mümîle*) ve iradeyi eyleme dönüştürme düzeyindeki güç (*câzime*) olmak üzere tekrar kendi içinde ikiye ayrılır. Zayıf ve eğilim düzeyindeki güç (mümîle) de ikiye ayrılır: Birincisi haz veren ve yararlı şeyleri isteyen ve onları arzulayan arzu (*şehvet*) gücü;

ikincisi ise acı veren ve zararlı şeyleri engellemek, onlardan uzaklaşmak veya onlara üstün gelmek isteyen öfke (gazap) gücüdür. (Gülhan, 2010: 37).

İnsan ruhunun/nefsinin bu son iki gücüne nutuk veya düşünme gücü de eklendiğinde ahlaki faziletlerin kaynağı olan üç güç ortaya çıkmaktadır. Bunlar: Düşünme gücü, öfke gücü ve arzu gücüdür. İnsanın iyi ve kötü davranışlarını gerçekleştirdiği güçler bu üç temel güçtür. İslam ahlak filozoflarının bu görüşü Eflatun'a dayanmaktadır. (Bkz. Yaran, 2011: 39).

İbn Miskeveyh bunları şu şekilde ifade etmektedir: "*Nefsin mahiyet ve güçleri üçtür:*

1. ***Düşünce**, ayırt etme ve olayların gerçeklikleri hakkında akıl yürütme gücüdür.*
2. ***Öfke**, tehlikeler karşısında gözü peklik ve atılganlık, egemen olma, yücelme ve her türlü şerefi kazanmayı arzu etme gücüdür.*
3. ***Arzu**, bedeni arzuların gerçekleşmesini, beslenmeyi, yiyecek, içecek, cinsi ilişkiler ve her çeşit zevk verici basit şeyleri isteme gücüdür*." (İbn Miskeveyh, 1983: 22).

İbn Miskeveyh bu üç gücün birbirinden farklı olduğunu, birinin güçlenmesinin diğerine zarar verebileceğini, hatta yok olmasına sebep olabileceğini belirtir. Ona göre ruhun bu üç gücünü üç ayrı ruh (*nefs*) olarak görenler olduğu gibi tek bir ruhun üç ayrı gücü olarak görenler de bulunmaktadır. (İbn Miskeveyh, 1983: 23).

Düşünme gücüne "*melekî*" güç denir. Düşünme gücü eylemini gerçekleştirebilmek için bedende bulunan beyni araç olarak kullanır. Arzu gücüne "*behîmî*" güç de denilir ki insan bedeninde bulunan karaciğer, onun aracıdır. Öfke gücünün bedendeki aracı ise kalp olup bu güce "*sebûî*" güç adı da verilmektedir. (İbn Miskeveyh, 1983: 23).

İnsan ruhunun sahip olduğu bu güçleri ölçülü bir şekilde kullanarak faziletleri elde eder ve bunların ifrat ve tefrit halleri ise reziletleri doğurur. Bir konuda hakikate ulaşmak isteyen akıl ve düşünme gücü şayet yargıya ulaşmak için zanna dayanmaz da doğru ve kesinlik taşıyan bilgilere göre yargıda bulunursa hikmet ve bilgi faziletini kazanır. Arzu gücü de aynı şekilde ölçülü olur ve aşırılıklardan uzak durursa, akıl ve düşünme gücüne boyun eğerse, ondan da iffet fazileti ile buna bağlı olarak cömertlik fazileti doğar. İnsanın öfke gücünü dengeli ve ölçülü bir şekilde kullanmasından ve onun da akıl ve düşünce gücüne boyun eğmesinden ise cesaret fazileti ortaya çıkar. Bu üç gücü böylece ölçülü bir şekilde

kullanan insan, bu üç güçten doğan faziletlerin oluşturduğu ahenk ve uyum neticesinde adalet faziletine ulaşmış olur. (İbn Miskeveyh, 1983: 23).

Faziletlerin fazilet olarak değer kazanması bu fazileti elde ettiği söylenen kişinin onu başkalarına yansıtmasıyla mümkün olur. Yani bir kimse bir fazileti elde ettiğini söylüyor ama bunu insanlarla ilişkilerine yansıtmıyorsa onun bu fazilete sahip olmasının bir anlamı kalmaz. Örneğin cömert olduğu söylenen kişi bunu başkalarına yansıtmazsa ona savurgan denilir. Cesur denilen kişi yine cesaretini başkalarıyla ilişkilerinde ortaya koymuyorsa ona da gururlu denilir. İlminden başkasını yararlandırmayana ise sadece meraklı adı verilir. (İbn Miskeveyh, 1983: 24).

Reziletlerin sayısı da tıpkı faziletler gibi dörttür. Bunlar, faziletlerin zıddıdır. Hikmetin zıddı cahillik, iffetin ve cömertliğin zıddı açgözlülük, cesaretin zıddı korkaklık ve adaletin zıddı ise haksızlık olarak adlandırılır. Bu dörder Fazilet ve rezilet kendi altlarında bulunanların cinsleri mesabesindedir. Bu dört cins altında ise sayılamayacak kadar çok fazilet ve rezilet bulunmaktadır. (İbn Miskeveyh, 1983: 24). Fakat insanın faziletleri veya reziletleri böylece dört cinse indirgeyerek onu pratiğe aktarmaya çalışması tüm diğerlerini öğrenerek onları pratiğe aktarmaktan daha kolaydır.

Hikmet fazileti, bütün varolanları varolmaları bakımından bilmekle elde edilir. Buna, "insani ve ilahi şeyleri bilmektir" demek de mümkündür. (İbn Miskeveyh, 1983: 24).

İffet fazileti arzu gücü yani insandaki şehvet duygusuyla ilişkili olup, bu konuda insanın akıl gücüne göre hareket etmesi sonucu elde edilir. Böylece insan şehvet gücünün kölesi olmaz, özgür olur. (İbn Miskeveyh, 1983: 24).

Cesaret, insanın tehlikeli işler karşısında ne zaman sabır göstermesi gerektiğini ve nerede gözüpeklik göstermesi gerektiğini akıl ve düşünme gücünün yargısına göre belirlemesiyle ortaya çıkar. (İbn Miskeveyh, 1983: 24).

Adalet ise yukarıda da geçtiği üzere nefsin bu üç fazileti kazanması sonucu ortaya çıkar.

ÖZET

İslam düşüncesinde felsefi ahlak ekolünün temsilcisi olan filozoflarla felsefi ahlaktan etkilenen düşünürler ruh ve nefs sözcüklerini aynı anlamda kullanmışlardır. Nefsi bilmenin Allah'ı bilmeye götüreceğini, Allah'ı unutmanın ise nefsi de unutturacağını vurgulamışlardır. Bu da nefsi araştırmak ve ne olduğunu anlamak üzere çabalamak için yeterli ve geçerli bir sebeptir. Ruhu/nefsi tanıyabilmek için ilk olarak tabii cisimlerin etkin yönleriyle canlı varlıkların davranış ve fiillerinin irdelenmesi gerekir.

Tabii cisimler madde ve suretten meydana gelmektedir. Yine araştırıldığında görülecektir ki madde ile suret birbirlerine zıt bazı eylemler gerçekleştirmekte ve suret maddenin kemalini sağlamaktadır. Bu durumda ruh madde olmadığı gibi cisim, cismin bir parçası ya da araz değildir.

Canlı varlıklar ruhları/nefisleri sayesinde cansız cisimlerden ayrılır. Canlıların sureti ruhları/nefisleridir. Yani canlılardaki ruh/nefs hem onların etki ve eylemlerini gerçekleştirmelerini sağlayan ilke konumundadır hem de bu sayede onları yetkinleştirir. Sonuçta ruh/nefs: "*Eylemlerini bir organla gerçekleştiren tabii cismin ilk yetkinliğidir".*şeklinde tanımlanır.

İnsan ruhunun/nefsinin güçlerini öncelikle ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi idrak gücü, ikincisi ise hareket ettirme gücüdür. Hareket ise üç çeşittir. Zorla gerçekleştirilen hareket, iradeyle gerçekleştirilen hareket, tabii hareket. İradeyle gerçekleştirilen hareketler de kendi içinde bölümlemelere tabi tutulur ve bunlardan neticede arzu ve öfke güçleri doğar. Faziletlere konu olan ruhun/nefsin güçleri böylece üç temel güç olarak belirlenmiş olur. Bu güçler, arzu, öfke ve düşünme güçleridir. Düşünme gücüne bağlı olarak hikmet, arzu gücüne bağlı olarak iffet, öfke gücüne bağlı olarak cesaret ve bu üçünün uyumlu şekilde bir arada bulunmasından da adalet faziletleri ortaya çıkar.

BU ÜNİTEDE BAŞVURULAN VE BAŞVURULABİLECEK KAYNAKLAR

1. İbn Sina, **Mebhas 'Ani'l-Kuvâ'n-Nefsâniyye**, Mısır, H. 1325.
2. İbn Rüşd, **Telhîsu Kitâbi'n-Nefs**, Kahire, 1994.
3. İbn Miskeveyh, **Ahlakı Olgunlaştırma**, Çev: Abdülkadir Şener – İsmet Kayaoğlu – Cihat Tunç, Ankara, 1983, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

4. Yaran, Cafer Sadık, **İslam Ahlak Felsefesine Giriş**, İstanbul, 2011.

5. Aydın, Fatih, **İbn Sina'nın Ruh İle İlgili Kasidesi Ve Yorumları**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul, 2006 (*basılmamış yüksek lisans tezi*).

6. Gülhan, Adem, **İbn Sînâ'ya Göre Nefsin Hareket Ettirici Yetileri**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kayseri, 2010, (*basılmamış yüksek lisans tezi*).

7. Adıgüzel, Nuri, **İbn Sina'nın Nefs Teorisi**, (*İslam Felsefesi Ders Notları*), Sivas, 2000.

8. Gülhan, Adem, İbn Sina'ya Göre Nefsin Hareket Ettirici Yetileri, (basılmamış yüksek lisans tezi), Kayseri, 2010.